

В передобідню нору вулицею села на змиленому коні проноситься вістовий. І одразу від обійстя до обійстя, від гурту до гурту лунає команда:

— Рушай!

Галасують погоничі, риплять вози, тут і там чується груба солдатська лайка. Рештки шведського війська поспішають з України до турецьких володінь, де сподіваються знайти притулок, щоб хоч якось оговтатися після нищівної поразки під Полтавою.

Серед утікачів — і словацький посол до шведського короля Карла XII, протестантський єпископ, або, як він сам себе називає, суперінтендант Данієль Крман. Для нього дні відступу шведів стали суцільними чорними днями. Адже після полтавської битви згасла остання надія на обіцяну королем допомогу словакам і угорцям у їх боротьбі проти австрійського поневолення. Тепер Крману якщо й пощастить дістатися в рідну Словаччину живим і здоровим, то австрійські власті ніколи не вибачать йому цього посольства і співчуття землякам-повстанцям.

Коли зринула команда "Рушай!", пан суперінтендант якраз міцно спав. Бо всеньку минулу ніч трясся на возі, в село в'їхали, як уже зійшло сонце. Тож добре стомився. Проте як тільки слуга доторкнувся до плеча, одразу ж підхопився — за час посольства звик уже до такого кочового життя. Сполоснув криничною водою обличчя, зібрав у подорожню валізу свої небагаті пожитки — крихти від усього того багатства, яке розгубив у многотрудній дорозі — та вже й до виходу. А в дверях лице в лице стикається з господинею — кругловиною молодницею років тридцяти.

— Уже їдете, пане? — запитує вона, осмикуючи рукави полотняної вишиваної сорочки.

— На жаль, треба їхати, — буркає у відповідь Крман. Буркає для годиться, бо чого-чого, а до балачки зараз не має ані найменшого бажання.

— Чого ж так поспіхом? Погостювали б ще.

Зиркає на пана посла якимось так загадково, що й не зрозуміти: чи то справді від щирого серця говорить, а чи лукавить.

Хоча чого б то їй лукавити? Вранці, як ставали на постій, була сердитою, невдоволеною. І зовсім не приховувала невдоволення, хоч могла б і остерегтися — мало чого можна чекати від незваних-непрошених. А тепер бач! Певно, уже встигла розпитати про нього, Крмана, у його слуги, то тепер і повага та приязнь з'явилися. Бо хоч вони й різної віри, а пошанування чисто людське має ж бути: не кожен же день зупиняється у її простій селянській хаті поважний єпископ.

Здається, така дрібниця — привітне слово. А Крман відчуває, як щось затеплилося в душі. І повторює на цей раз уже щиро:

— На жаль...

Правда, молодиця вранці так і не сказала толком, де її чоловік. Чи то в мазепинцях, чи то серед тих, хто зараз переслідує шведів. Та й дітей — двох синьооких донечок — спровадила до комори і там зачинила.

Але не треба приглядатися до того, що було, а більше дивитися, що зараз є.

— На жаль...

— Дозвольте вам хоч подаруночок на дорогу, — спохоплюється молодиця. — Я ось зараз...

Знову загадково зиркає на нього, мчить у город та вже й вертає з невеличким блідо-зеленим гарбузом.

— Візьміть, — простягає. — Молодий ще, правда, не вилежаний, але буде згадка.

Поки Данієль Крман розмірковує, що й до чого, гарбуз опиняється у нього в руках. А молодиця, кинувши "З богом, паночку!", заходить до хати й причиняє за собою двері.

Таки дивний народ у цій Козакії. Дивний і незрозумілий. Пан посол ось уже скільки часу приглядається до тутешніх людей, а їхня вдача так і залишається таємницею.

То, пригадується, торішньої осені жителі села Лукнів при зустрічі піднесли хліб з покладеною зверху сіллю, а також рибу, мед і сир. Піднесли, правда, не особисто йому, Данієлю Крману, а гетьманові й королю, але все одно така зустріч приємна і пам'ятна. Король Карл тоді теж подивувався звичаєві цього народу. Проте прийняв дари й на очах тих, хто їх підніс, відламав хліба і з'їв його, скуштувавши при цьому й інших ласощів цієї землі.

Потім швед-квартирмейстер, сміючись, базікав, нібито Мазепа навмисне намовив жителів Лукнова вийти навстріч королеві з такими дарами, щоб тим самим ще більше заприятелювати з Карлом. Що ж, можливо й так. Але правда й те, що сам пан гетьман не зміг би придумати шанування хлібом-сіллю, якби такого звичаю в Козакії не існувало.

Однак у тому селі таких, хто вийшов зустрічати короля і гетьмана, було небагато. Переважна більшість лукнівців при наближенні шведського війська постаралася втекти чи сховатися. Дехто це робив у такому поспіху, що не встиг забрати з собою нічого з пожитків. У хаті, де

тоді зупинився на постій він, Данієль Крман, та його супутники, теж нікого з хазяїв не було. Зате...

Пан посол відкриває величеньку валізу, дістає товстого цупкого зошита, в якому ось уже другий рік ретельно записує свої подорожні враження, гортає сторінки. Ага, он позначка: "17 листопада 1708 року". Це ж якраз той день. От що значить записувати! Заглянеш згодом — і ніби воскресає перед тобою давно минуле. А дехто, нерозумний, поглядає на нього, як на дивака, коли пан Крман день у день скрипить пером, схилившись над зошитом у вільну годину.

Приплямкуючи губами, Данієль Крман повільно перечитує запис під позначкою "17 листопада 1708 року": "...Але ми знайшли прибудного вола, а також овець, півнів, борошно й хліб. Отож усю ніч пекли хліб, баранину й волівину, готуючи харчі на дорогу. Вчорашнього дня ми також за один імперіал придбали горнець меду, з якого ризький купець приготував медовуху. Так учорашнє блукання, яке завело нас сюди, принесло щастя..."

А може, то здійснилися тодішні побажання лукнівських жителів? Адже, підносячи королеві хліб, сіль та інші дари, вони набажали його величності і всьому боголюбивому шведському воїнству добра і благополуччя.

Як би то не було, дивний дарунок селянки, збудивши приємні спогади, помітно поліпшив настрій панові суперінтендантові. Ніби поменшала гіркота безславної втечі в гуртах шведських недобитків, ніби полегшав тягар цієї вимушеної мандрівки, якій, здавалося, уже ніколи не буде кінця-краю.

Данієль Крман замуликав собі під ніс рядки однієї з Соломонових пісень: "Ось зима уже минула, дощ пройшов, перестав" і зібрався було навіть записати в пам'ятний зошит про цей несподіваний подарунок української молодиці. Але, зиркнувши на візника, який нетерпляче

перебирає віжки, Крман примовкає, хутенько кладе до валізи зошита і гарбуза, поспішає сісти на воза. Нехай уже, запише іншим разом, бо зараз таки справді ніколи, он уже й так їхатимуть останніми.

Можливо, пан словацький посол таки довів би сувенір із Козакії до себе на батьківщину. Але трапилася пригода. У невеличкому селі Іванівці старий козак, у хаті якого зупинився Данієль Крман, запримітивши в суперінтенданта недоспілого гарбуза, не стерпів, поцікавився:

— Для чого пан возить його з собою?

— То річ, дорога моєму серцю, — відповів єпископ.

— Але ж такого добра повно на городі будь-якого селянина.

Крман пояснив:

— Це не просто гарбуз, це — дарунок.

І розповів про те, як цей гарбуз подарувала йому на розвітання господиня однієї з хат, де він мав постій.

Вислухавши розповідь, старий раптом присвиснув:

— Оце так подаруночок!

І засміявся, аж за живіт ухопився.

Крман нерозуміюче глипає на нього — не може добрати: що ж він такого сказав, щоб від цього давитися сміхом?

А козак, витираючи долонею сльози, так і заходиться:

— Ой, не можу!.. Дарунок... Ха-ха-ха! Ой, не витримаю!..

Нарешті вгамовує сміх, вибачається:

— Даруйте, пане... Тільки ж ота молодиця піднесла вам гарбуза не для пошанування, а зовсім навпаки. Бачите, у нас на Україні є така заведенція: коли дівчина хоче сказати парубкові, який сватається, що не любить його і не бажає стати його дружиною, то дарує йому гарбуза. Отож, пане, можете самі судити, що означає ваш гарбуз.

— Ось воно як! — виривається у посла.

Хотів тут же пошпурити гарбуз на долівку. Однак стримався: не личить йому, єпископові, виявляти в простолюдинів на виду свої почуття. Не годиться.

Звичайно, злостивий вчинок тієї жінки заслуговує осуду. Над ким здумала збиткуватися — над послом, до якого виявляє повагу сам король, не кажучи вже про його міністрів. Над послом, якому охоронний лист видав його світлість гетьман Мазепа, правитель цієї землі. Але, з другого боку, їй, сільській жінці, певно, зовсім байдуже, що мала справу з поважним послом. Для неї що чужинець-солдат, що чужинець-посол — однаково чужинець.

Про людину найкрасномовніше розповідають її вчинки. На жаль, вчинки шведських вояк, з якими волею Всевишнього мандрує він, Данієль Крман, аж ніяк не назвеш гідними похвали. Хіба мало солдати вбивають, палять, грабують у тих поселеннях, де зупиняються на постій? В кожному селі — загаристища, в кожному селі — насильство.

Через усю Козакію чорна дорога простелилася.

Якщо вже зовсім одверто, то і він, суперінтендант, для тутешніх жителів не кращий від своїх одновірців-шведів. Його люди теж не

зівають, коли десь випадає щось урвати. Ось хоча б у згадуваному вже Лукнові, де короля хлібом-сіллю стріли. Адже і вола, і овець, і півнів, і борошно знайшли вони тоді не серед поля, а таки на хазяйському обійсті. І забрали з собою все, до останньої крихти. То хіба тому хазяїнові не однаково, хто його пограбував?

А який гість, така й повага до нього...

Данієль Крман, намагаючись здаватися якомога байдужішим, повільно викладає гарбуз із валізи на лаву.

— Нехай поки що полежить, — каже.

І вдає, що дуже зайнятий — старанно скрипить пером, щось записуючи в зошит. Та все не підводить очей, щоб не стрічатися з поглядом господаря хати. Чогось ніяково почуває себе перед цим сивовусим представником дивного народу Козакії, душу якого він, Данієль Крман, здається, нарешті починає розуміти...